

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE PRACTICES

Кметик-Подубінська Х.І., к.ю.н.,
асистент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Питання комунікативних практик, їх тлумачення та обґрунтування ефективних механізмів конструктивної організації ними комунікативного простору є однією із найбільш актуальних теоретико-прикладних проблем сучасного інформаційного суспільства. Власне тому, метою статті є з'ясування поняття та сутнісних характеристик комунікативних практик. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню комунікативних практик, необхідно констатувати, що у літературі досі не сформовано єдиного комплексного розуміння цієї категорії. Окрім того, дослідниками неодноразово були порушені актуальні питання доступу до інформації в комунікативних практиках, які, однак, потребують подальшого розвитку. Тому дослідження зазначеної проблематики є актуальним.

Оптимальною методологічною основою для дослідження є комплекс філософсько-світоглядних підходів до вивчення поняття та характеристик комунікативних практик, загальнонаукових та спеціально юридичних методів. Так, використано методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, структурно-функціональний, термінологічний, герменевтико-правовий методи.

У статті досліджено зміст та сутність поняття комунікативних практик. Проаналізовано різноманіття визначень, підходів і трактувань змісту комунікативних практик. Доведено перебуванням цієї категорії на межі різних сфер. Проаналізовано співвідношення комунікативних практик із соціальними практиками. Акцентовано увагу на важливості комплексного дослідження зазначеного поняття в світлі різних галузей знань. Автором проведено аналіз поняття комунікативних практик, а також виокремлено основні риси, структурні елементи і характеристики комунікативних практик.

Встановлено, що комунікативні практики є проекцією комунікативних відносин, формування ефективних поведінкових моделей, конструювання нових смислів, визначення належності до спільноти та самоідентифікації в суспільстві. Доведено важливу роль комунікативних практик у визначенні орієнтацій суспільства і легітимізації його поглядів. З огляду на це, вказано на важливість осмислення сутності комунікативних практик у правовому аспекті.

Ключові слова: комунікація, практика, комунікативні практики, соціальні практики, інформаційно-комунікаційні технології, комунікативний простір.

The question of communicative practices, their interpretation and substantiation of effective mechanisms of their constructive organization of the communicative space is one of the most urgent theoretical and applied problems. Precisely because of this, the purpose of the article is to clarify the concept and essential characteristics of communicative practices of the modern information society. Despite the large number of works devoted to the study of communicative practices, it must be stated that a single comprehensive understanding of this category has not yet been formed in the literature. In addition, researchers have repeatedly raised topical issues of access to information in communicative practices, which, however, require further development. Therefore, the study of the mentioned problem is relevant.

The optimal methodological basis for research is a complex of philosophical and worldview approaches to the study of the concept and characteristics of communicative practices, general scientific and specifically legal methods. Thus, methods of analysis, synthesis, deduction, induction, structural-functional, terminological, hermeneutic-legal methods were used.

The article examines the content and essence of the concept of communicative practices. The variety of definitions, approaches and interpretations of the content of communicative practices is analyzed. It is proved by the presence of this category on the border of different spheres. The relationship between communicative practices and social practices is analyzed. Attention is focused on the importance of comprehensive research of the mentioned concept in the light of various fields of knowledge. The author analyzed the concept of communicative practices, and also highlighted the main features, structural elements and characteristics of communicative practices.

It was established that communicative practices are a projection of communicative relations, formation of effective behavioral models, construction of new meanings, determination of belonging to the community and self-identification in society. The important role of communicative practices in determining the orientations of society and legitimizing its views has been proven. In view of this, the importance of understanding the essence of communicative practices in the legal aspect is indicated.

Key words: communication, practice, communicative practices, social practices, information and communication technologies, communicative space.

Постановка проблеми. Поява та стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному світі зумовлюють активне розгортання комунікативних практик. Це, у свою чергу, актуалізує потребу в пошуку наукових підходів до їх тлумачення, а також обґрунтування ефективних механізмів конструктивної організації ними комунікативного простору у віртуальному світі.

Сучасна комунікація, на думку дослідників, зумовила нові осмислення у рамках наукового і технологічного поступу. Від простої констатації факту присутності комунікаційних технологій у різних сферах життя соціуму теоретичні рефлексії сягнули концептуального осмислення суспільного розвитку в категоріях інформаційного, постіндустріального, цифрового суспільства – до моделей е-держав і е-урядування на нинішньому етапі буття та практичних кроків до їх втілення [1]. З огляду на це, важливим є ґрунтовне дослідження поняття та сутнісних характеристик комунікативних практик власне в правовому аспекті з метою удосконалення законодавчого регулювання комунікативних практик в сучасному інформаційному суспільстві в Україні.

Стан дослідження. У контексті аналізу проблем інформації у кіберпросторі науковцями неодноразово досліджувалися питання функціонування комунікативних практик. Зазначені проблеми були предметом розгляду вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: Д. Банісар, П. Біркіншоу, Ш. Бішоп, Г. Бланк, О.Л. Богініч, Дж. Браунлі, К. Верамантрі, К. Волбі, С.В. Глібко, А. Докінс, Т. Джордан, К.В. Єфремова, І.В. Жадан, Д. Кей, Д. Колбейк, В. Лемюа, Н. Люмен, К. Майнен, Н.С. Малєєва, Т. Мендел, В. Павенков, О. Павенков, Н.М. Пархоменко, Р. Перлінгейро, Е. Пудефатт, Р. Райт, М. Рубцова, О.М. Скар, О.В. Скрипнюк, С.О. Сунєгін, В. Хенкс, Л.М. Шабаєва, Ю.С. Шемшученко. Зокрема, науковцями досліджувалися питання комунікацій, окремі аспекти функціонування і розвитку мережі Інтернет, поняття та підходи до розуміння комунікативних практик, мережевого суспільства і цифрової культури в цілому. Окрім того, дослідниками порушені актуальні питання доступу до інформації в комунікативних практиках, які, однак, потребують подальшого розвитку. Тому з'ясування поняття та характеристик комунікативних практик є актуальним і практично необхідним.

Метою дослідження є з'ясування поняття та сутнісних характеристик комунікативних практик сучасного інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання комунікативних практик «до та після Інтернету», Т. Джордан наголошував, що Інтернет змінив спосіб нашого спілкування і таким чином змінив суспільство та культуру [2]. Онлайн-співпраця та комунікація як важливий науковий ресурс, на думку іншого науковця Д. Колбейка, визначає нові практики та методи керівництва, обміну знаннями та навчання [3]. Ці короткі тези, мабуть, найбільш точно описують сучасний стан комунікацій в суспільстві, тим самим демонструючи надважливу роль сучасних технологій для ефективних можливостей спілкування та співпраці. Будучи визначальною рисою сучасного суспільства, комунікація чинить значний вплив на розвиток суспільних відносин. Разом з тим, комунікативні практики можуть приховувати в собі певні загрози, як-от проблеми розриву соціальних зв'язків, охорони і захисту інформації чи правомірності обмеження доступу до неї тощо. Власне тому, станом на сьогодні існує потреба в актуалізації розуміння поняття та сутнісних характеристик комунікативних практик в інформаційному суспільстві задля їх правильного та ефективного використання в практичній площині.

Поняття «комунікативні практики» характеризується різноманіттям підходів і трактувань його змісту, що зумовлено, передусім, перебуванням цієї категорії на межі різних сфер та галузей знань. З огляду на це, у літературі наводяться різні визначення поняття комунікативних практик, дослідження яких варто почати, насамперед, з тлумачення термінів «комунікація» та «практика».

Словник іншомовних слів під терміном «комунікація» у найбільш загальному сенсі розуміє спілкування, передачу інформації [4]. Комунікація (від лат. *Communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *Communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *Communis* – спільний, спілкуюсь з кимось) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації [5]. Як філософська категорія комунікація відповідно до визначення виступає «вищою формою зв'язку між людьми», а в розумінні масової комунікації – як суспільний інститут, що виконує завдання формування світогляду і громадської думки широких мас засобами масової інформації і пропаганди [4].

Під терміном «практика» (від грецьк. *Πρακτική* – справа, діяльність, вчинок) Філософський енциклопедичний словник розуміє поняття, що характеризує особливий різновид активності людського світовідношення, філософське витлумачення котрого тяжіє або до універсалізму (коли практика поєднує учинково-моральнісні, пізнавальні та етичні характеристики), або до локалізації чуттєво-матеріального (що спричиняє занижену оцінку практики) [6]. Водночас, практика трактується також як цілеспрямована діяльність людей, змістом якої є перетворення природи і вдосконалення суспільних відносин для задоволення їхніх потреб [7].

Універсального визначення означених понять не існує. Так, у сучасній західній психології, як зазначає Н.С. Малєва, поняття «практика» визначається як сукупність прийнятих у культурі способів діяльності людей, що виражаються в рутинних діях індивіда, конкретних навичках, спрямованих на засвоєння та перетворення дійсності. Водночас, у вітчизняній науці висвітлюються різні аспекти соціально-психологічних практик життєконструювання: постнекласичні практики свободи, соціально-психологічні практики конструювання життєвого шляху особистості, практики у соціальному контексті та практики конструювання партнерських стосунків, рефлексивність

та управління постнекласичними практиками, гра з умовами як практика самоконструювання, практики життєтворення особистості за допомогою соціальних сервісів Інтернет-мережі тощо. Окрім того, дослідниця зауважує, що в соціально-психологічному контексті комунікативні практики виступають як звична повсякденна діяльність, результатом якої є реалізація щоденної комунікації за допомогою новітніх технологій та комунікативно-технічних засобів. Вони полягають в обміні інформацією між користувачами та реалізуються за допомогою мережної взаємодії як спілкування або обмін контентом [8]. Саме тому термін «комунікація», як зазначає С.І. Позняк, використовують для позначення цілого спектру дій – комунікативних практик, у процесі реалізації яких відбувається вибір індивідом дій, які забезпечують адекватне сприймання і передавання інформації в конкретних ситуаціях, зокрема ситуаціях громадянського залучення. У них індивід репрезентує систему знань, норм, цінностей та зразки поведінки, які прийняті в цьому комунікативному середовищі, інтерпретує їх та конструює нові смисли щодо цілей, способів та правил взаємодії [9].

Звертаючись до аналізу сучасних соціально-поведінкових наук, Н.М. Пархоменко наводить розуміння комунікативних практик як різновиду соціальних практик, сутністю яких є представлення та передавання певним суб'єктом власного або суспільного досвіду, знань, переконань, норм, цінностей, здобутків тощо певному зацікавленому середовищу, в результаті чого змінюється уявлення про об'єкт комунікації та формується нова суб'єктивна модель знань та цінностей [10, с. 5]. Відтак, комунікативні практики визначають як соціально значущі дії, спрямовані на передачу актуальної інформації, що характеризуються цілераціональним відтворенням комунікативних відносин, релевантних певному соціальному контексту. Комунікативні практики зумовлюють усвідомлення особою своєї унікальності і визнання унікальності іншого, а відтак – самоідентифікацію індивіда [11].

Поняття комунікативних практик низкою науковців розглядається як видове стосовно поняття соціальних практик. Така позиція є цілком обґрунтованою і слушною, оскільки соціальна практика є поняттям, трактування якого спирається, перш за все, на теорію соціальної дії, розвинуту в концепціях М. Вебера і Т. Парсонса. Власне, дослідниками тлумачилися соціальні дії як спланований комплекс вчинків і засобів соціальної взаємодії, які індивід або соціальна група використовують для того, щоб змінити поведінку та позицію інших людей або груп [9]. Таким чином, практики з позиції науковців постають як сукупність реальних повторюваних і свідомих дій та навичок, що відображають характер буття суспільства у певному культурному середовищі [8].

Дійсно, соціальні практики відображають типові, звичні, усталені способи дії, поведінки, мислення, пізнання, спілкування, що є прийнятними в даній культурі у даний момент часу. Разом з тим, комунікативні практики, базуючись на колективному досвіді, спрямовані на підтримання і розвиток комунікації задля забезпечення відчуття «спільності» суб'єктів комунікації при збереженні їх індивідуальності, що дає змогу досягти власних інструментальних цілей (приміром, щодо віднайдення способів вирішення актуальних повсякденних задач і проблем, що турбують громадян, а також способів задоволення власних цілей, потреб та інтересів, комунікації з іншими членами спільноти) [12].

Логічним продовженням цієї думки є позиція, відповідно до якої комунікативна практика ґрунтується на колективному досвіді і відображає три основні функції комунікації: діалогічну (процес конструювання нових смислів, інтерпретації та створення нових норм та правил життєдіяльності), діяльнісну (спільна діяльність учасників комунікації, у процесі якої узгоджуються погляди

на соціальні явища та дії щодо них) та семіотичну (об'єктивація соціального оточення за допомогою знаків та символів і трансформація смислів у соціальному просторі та часі) [10, с. 5]. Таким чином, за своєю сутністю комунікативні практики фактично є способом репрезентації та інтерпретації певного досвіду, установок, системи цінностей і норм взаємодії, що дозволяють вибудовувати загальне поле смислової взаємодії суб'єктів комунікації [12].

Як вбачається з проведеного аналізу наукової літератури, поняття комунікативних практик трактується у різних значеннях. З одного боку, комунікативні практики дійсно можуть розглядатися як вид соціальних практик, пов'язаних з отриманням та передачею інформації, а також відтворенням комунікації. З іншого боку, як зазначають дослідники, це поняття може бути синонімічним комунікативним діям, а комунікація, у свою чергу, – виступати як базовий соціальний процес, не просто засіб, а самоціль суспільного життя. З огляду на це, в літературі побутує думка про історичну першість комунікативних дій, з яких згодом виділилися пізнавальні та інструментальні акти [13]. Власне тому, можна вести мову про існування двох основних підходів до розуміння комунікативних практик. Згідно першого підходу, як зазначає О.М. Скар, комунікативні практики розглядаються як вид соціальних практик, що породжуються правилами і репрезентують та відтворюють досвід особистості. Другий підхід передбачає розуміння комунікативних практик як трансформаційних практик, що виникають на межі правил, дозволяють переосмислити наявний досвід та «народитися» новим інтерпретаціям, змістом, правилами комунікації [12].

Із питанням поняття комунікативних практик тісно пов'язана проблема його сутнісних характеристик, яка в науковій спільноті є не менш дискусійною. Так, серед основних характеристик комунікативних практик у літературі наголошується на важливості таких із них, як: трансперсональність, семіотична оформленість дискурсів та ідентичність. Проте, саме ідентичність як характеристика комунікативних практик, на думку науковців, демонструє причетність до способу життя певної конкретної групи чи спільноти – громади, нації, держави [12].

Окрім того, виокремлюють також інші характеристики комунікативних практик, такі як: колективний характер, рутинність, можливість спостереження та рефлексивність, формальність і структурованість, організованість, наявність мети і результату, наявність координації, взаємодії, «взаємозалежності рішень», наближення інтересів та досягнення згоди, а отже і співпраці, однак і певна частка змагальності [9].

Виходячи з основних характеристик комунікації, сформульованих Л.М. Шабаєвою, можна виокремити також інші риси комунікативних практик. По-перше, комунікативним практикам притаманна певна мета – спрямованість на досягнення певного результату. По-друге, комунікативні практики – це завжди процес, який повинен тривати, щоб комунікація була безперервною. По-третє, комунікативні практики завжди є відносними, оскільки говорити про ідеальну комунікацію можна лише на теоретичному рівні. По-четверте, комунікативні практики базуються на певних нормативних та культурних кодах. І по-п'яте, для комунікативних практик завжди важливим є зворотний зв'язок як наявність чи відсутність реакції на повідомлення [14].

Як зазначається у джерелах з психологічних досліджень, практики характеризуються відкритістю, безперервним розвитком, великим різноманіттям, а також тісним зв'язком з життям людини. Саме тому, у науковій літературі виокремлюють три основні складові практик життєконструювання в цілому. Такими, зокрема, вважаються: 1) відкритість особистості (тобто, відкритий, віль-

ний взаємообмін енергією та інформацією з навколишнім середовищем задля власного розвитку та культурного збагачення); 2) комунікативний простір особистості (тобто, простір т. зв., «значущих стосунків», взаємодія особистості з оточуючим середовищем, соціумом, який характеризується як динамічністю, так і відносно стабільним характером, оскільки є повсякденним, передбачуваним та стабільним); 3) конфігурація реальностей (іншими словами, це звільнення від соціальних стереотипів щодо зовнішнього вигляду, спілкування, особистісних проявів особистості відносно до її віку, досягнення певної вікової свободи, більш конструктивного ставлення до життєвого шляху, власної історії, досвіду) [13].

Зважаючи на це, важливим теоретико-прикладним питанням аналізу комунікативних практик є їх змістовне наповнення. Так, на думку зарубіжних дослідників, комунікативна практика складається з трьох компонентів – власне самої інформації, засобів її передачі та розуміння цієї інформації. У зв'язку з цим, дослідниками виокремлено основні складові комунікативних практик. Відповідно до такого підходу, будь-яка комунікативна практика містить п'ять складових: 1) зворотний зв'язок; 2) ступінь формалізації (який може відрізнятися, але характеризує всі комунікації); 3) просторово-часова локалізація (оскільки будь-яке спілкування локальне, обмежене часом і простором); 4) ціннісно-нормативні регулятори (так зване, сьогодення нормативних очікувань); 5) нормативні очікування. У результаті аналізу цих компонентів науковцями сформульовано загальне визначення комунікативної практики. Відповідно до нього, комунікативна практика визначається як вид взаємодії зі зворотним зв'язком між двома або більше особами, які мають нормативні очікування, які взаємодіють безпосередньо, віч-на-віч у строго визначеному просторово-часовому континуумі [15].

Висновки. Аналіз сучасного комунікативного простору з упевненістю дозволяє погодитися з висловлюванням про те, що сьогодні комунікація – це ключ. Це те, що оточує нас в повсякденному житті і відкриває нам двері у світ отримання, передачі та обміну інформацією. Сучасні комунікативні практики без перебільшення є певною проєкцією комунікативних відносин, встановлення взаєморозуміння і формування ефективних поведінкових моделей, застосування яких зумовлює конструювання нових смислів, визначення і обґрунтування своєї належності до певної спільноти та самоідентифікації в суспільстві.

Характеризуючи комунікативні практики, насамперед слід відзначити, що вони є соціальною діяльністю, для якої притаманна взаємність, безперервність та універсальність, що, власне, і робить їх трендом сучасного глобалізованого світу.

У цій сфері вони, як зауважують дослідники, відбуваються в контексті правової інформатизації «як сукупності організаційних, соціально-економічних і науково-технічного процесів забезпечення потреб державних органів, юридичної та управлінської практики та фізичних осіб відомостями на основі інформаційно-телекомунікаційних систем, які формують, накопичують, обробляють, організовують і надають користувачам масиви соціально-правових інформаційних ресурсів для удосконалення правової системи держави і світового правопорядку» [10, с. 6]. Більше того, сьогодні, на думку науковців, різноманітні й різноманітні судження, думки, ідеї щодо тих чи тих запитань, які «вносяться» на суспільно-політичну арену, стають легітимними саме за допомогою комунікативних практик. Громадянське суспільство через комунікативні практики визначає смисло-життєві орієнтації індивідуальних і колективних суб'єктів суспільно-політичної взаємодії [12]. Тому важливим є осмислення сутності комунікативних практик, зокрема у правовому аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк Ж.З. Сучасні комунікативні практики у формуванні й поширенні постфольклору. Культура і сучасність. № 2, 2016. С. 3-9. URL: <http://journals.uran.ua/kis/article/view/148208>
2. Tim Jordan. Internet, Society and Culture. Communicative Practices Before and After the Internet. 2013, 176 p. URL: <https://ps.b-ok.xyz/book/2469534/263c0d>
3. Kolbaek D. Online Collaboration and Communication in Contemporary Organizations, 2018. 348 p. URL: <https://vbn.aau.dk/en/publications/online-collaboration-and-communication-in-contemporary-organizati>
4. Словник іншомовних слів. За ред. В. Лук'янюка. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%25EA%25EE%25EC%25F3%25ED%25B3%25EA%25E0%25F6%25B3%25FF>
5. Людина і світ. Глосарій. URL: <https://sites.google.com/site/enmkludinaisuspilstvo/navcalnij-material/glosarij/6-4>
6. Табачковський В. Філософський енциклопедичний словник. Slovnyk.me. URL: <https://slovnyk.me/dict/fes/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
7. Словник іншомовних слів. За редакцією О.С. Мельничука. https://slovnyk.me/dict/foreign_melnychuk/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0
8. Малєєва Н.С. Комунікативні Інтернет-практики залежної від соціальних мереж молоді: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05. Київ, 2017. 184 с. URL: <https://ispp.org.ua/2020/05/06/malyeyeva-n-s-komunikativni-internet-praktiki-zalezhno%D1%97-vid-socialnix-merezh-molodi/>
9. Позняк С.І. Комунікативні практики соціальної взаємодії як індикатор громадянської компетентності студентської молоді. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718482/1/%D0%9F%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8F%D0%BA-Article%20Text-236-1-10-20190929.pdf>
10. Пархоменко Н.М. Сутнісні характеристики комунікативних практик в аспекті реалізації інформаційної функції держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 53. С. 4-7.
11. Жадан І.В. Комунікативні практики як чинник громадянської і національної самоідентифікації: теоретико-методологічні засади дослідження. Проблеми політичної психології. Випуск 17. 2016. С. 3-11.
12. Скнар О.М. Комунікативні практики розвитку самосвідомості особистості: визначення та підходи до розуміння. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707226/1/Скнар-комуникат-практики-визнач.pdf>
13. Малєєва Н.С. Комунікативні Інтернет-практики в сучасному суспільстві. Психологічні проблеми обдарованої особистості. 2015. С. 128-135. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721062/1/zhadanMon2019.pdf>
14. Шабаяєва Л.М. Комунікативні практики: основні підходи до вивчення. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Філософія. Випуск 3, 2012. С. 137-143. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/479>
15. Rubtcova, Mariia and Pavenkov, Oleg and Pavenkov, Vladimir, Communicative Practices as the Means of Transformation Value Orientations in the Context of Globalization and Desecularization (May 23, 2017). Proceedings of the Positive Education Conference New Zealand, Christchurch, New Zealand, March 10-11, 2017. URL: <https://ssrn.com/abstract=2972777>